

LA ORIGINILE PRESEI SAVANTE ARDELENE: *ARCHIV PENTRU FILOLOGIE ȘI ISTORIE (1867 - 1872)*

Conf.univ.dr. Corina TEODOR
Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș

Abstract

This study intends to analyze the role of this publication in the evolution of the Transylvanian ecclesiastical historiography, and critical spirit, the way in which it has reserved a special area of publishing historical documents, excerpts from historical works, polemics among historians of the Greek Orthodox and Catholics. In a time when the two confessions appealed to history to legitimize their identity, *Archiv* had a formative role on future generations of historians of Transylvania in the second half of the nineteenth century, being a real methodological laboratory and providing important documentary resources of later positivist historians.

Keywords: historiography, clerical elite, XIX century, journal, *Cipariu*

Dacă orice publicație își are istoria ei, nu este mai puțin adevărat că în spatele fiecărei semnături se ascunde un destin, o vocație rătăcită sau dimpotrivă, împlinită în manieră impecabilă. Istoriografia ecleziastică modernă ardeleană pare, la o simplă însumare matematică, copleșitor de bogată. Preoți și profesori, ortodocși și greco-catolici, înalți ierarhi ori doar simpli parohi, protopopi și jurnaliști, au fost în egală măsură și istorici, chiar dacă puțin dintre ei, au fost beneficiarii unor studii speciale, istorice. Dar cum pentru generația romantismului, istoria a fost principala sursă a ideologicului, argumentul ce oferea legitimitate unei națiuni, în acest carusel al obsesiilor identitare și al confirmărilor instituționale, s-a lăsat prinsă și o elită clericală și culturală.

Revendicat în egală măsură de filologi și de istorici, poate ar fi mult mai confortabil să-l socotim pe Timotei Cipariu (1805-1887) un spirit ardelean, înscris în tradiția postiluministă, cu un profil care amintește de felul în care Roger Chartier vorbea de omul de litere: „om al studiului, care nu numai că era un om versat în gramatica propriu-zisă, aflată la baza cunoștințelor, ci se pricepea și la Geometrie, Filosofie, Istoria generală și particulară, dar mai ales studia îndeaproape Poezia și Elocința”¹. Doar că austeritatea și izolarea mediului blăjean în care s-a derulat destinul lui Cipariu fac ca acesta să ne apară într-o opoziție flagrantă față de oamenii de lume și de cabinet din Occident, ce se delectau cu spumoase conversații, prin saloanele literare. Așa că, privindu-l din interiorul lumii românești, reținem importanța studiilor sale la Blaj, într-o perioadă în care deja renumele orașului magnetiza conștiințele tinerilor ardeleni, invitându-i la o primă etapă a școlarității lor. După absolvirea gimnaziului și a cursului filosofic (1816-1822), apoi a Seminarului teologic (1822-1825), Cipariu rămâne aici pentru a-și desăvârși pregătirea intelectuală ca autodidact și pentru a accepta diverse provocări didactice și ecleziastice. A funcționat în „mica Romă” ca profesor de limba română și filosofie la gimnaziu și la seminar, a fost director al gimnaziului după ce ecoul revoluționar se stinsese, între anii 1854-1873, a tradus și editat manuale școlare, după cum și-a slujit

---

¹ Roger Chartier, *Omul de litere*, în vol. *Omul Luminilor*, coord. Michel Vovelle, Iași, Polirom, 2000, p. 104.

propria confesiune, ca și canonic, vicar, prepozit mitropolitan², într-o perioadă de ascendent a greco-catolicismului, care se reorganiza în ton cu canoanele nou înființatei mitropolii.

Militantismul acestui adevărat *spiritus rector* al Blajului se conturează și din însumarea bogatei sale activități editoriale, din misionarismul asumat în presa ardeleană, alături de amicul său, Barițiu, din odiseea orelor de lectură, „începând cu vechii poeți arabi și persani, pe care îi citea în original, și până la scriitorii englezi, francezi, germani, spanioli și italieni ai vremii”³, nu în ultimul rând din pasiunea bibliofilă, care îl făcea posesorul uneia din cele mai mari biblioteci particulare din Ardeal⁴.

De fapt, cât de importantă era pentru el miza lecturii transpare chiar din propria confesiune: „Când vedeam vreo carte undeva îmi ardea inima să o capăt, să o citesc. Acea ardoare și nespūsă plăcere către cărți de atunci (din copilărie) îmi rămăsese nestinsă toată viața până în aceste zile târzie în care scriu acestea: ea fu cauza principală a soartei mele...”⁵.

Când la 1 ianuarie 1867 edita primul număr din *Archiv pentru filologie și istorie* Timotei Cipariu avea deja o bogată experiență de gazetar. Colaborator la *Foaie literară*, la *Foaie pentru mine, inimă și literatură*, *Gazeta Transilvaniei*, Cipariu a și editat alte periodice, începând cu *Organul luminării*- prima revistă scrisă integral cu alfabet latin (1847-1848) și *Învățătorul poporului* (1848). Rosturile întrevăzute pentru aceste publicații episodice se înscriu în tradiția spiritului național și educativ, cum transpare din titlurile pe care editorul le-a ales, precum și din rândurile sale preliminare: „și al nostru scop cătră care plecam, și a noastră stea manuducătoare ce nu va apune de în ochii noștri, va fi formarea minții și a inimei în poporul român...”⁶.

Nici *Archiv pentru filologie și istorie* n-a avut o existență cu mult mai îndelungată, rezumându-se la perioada 1 ianuarie 1867- 20 octombrie 1870, plus un ultim număr în 25 noiembrie 1871-72, ca un epilog al colecției⁷. Pe de o parte, aceeași tentație a îngemănării dintre filologie și istorie a stat la temelia gestului editorial, dar pe de altă parte Cipariu s-a gândit la o publicație cu resorturi documentare, menite să servească construcțiilor istoriografice ulterioare. Asocierea filologiei cu istoria este pentru autor nu doar parte a unei metodologii postiluministe, ci o construcție căreia nu i s-a alterat utilitatea. Căci „au nu și limba unui popor, și fasile prin care a trecut, sunt partea istoriei lui? Și au nu chiar și acele fasi nu sunt cauzate prin evenimentele istorice, prin care au trecut și poporul și limba lui? Dacă în limba românească vor fi cuvinte și forme, de exemplu dacice, gotice, slovenesci, unguresci, turcesci, etc., au nu vor fi ele rămășițele comerțului între români și între acele popoare?... Și câte punte întunecate sunt încă în istoria românului. Străinii și până astăzi stau înspăimați înaintea românului, ca înaintea unei enigme, încă și străini de mare nume și de cercetare profundă- sau se fac a fi înspăimați, ceea ce pentru noi totuna este. Căci a noastră a românilor datoria este a le lumina cu făclia istoriei, și așa de chiar, cât nu numai cei cu doi ochi, ci chiar și orbii să le vadă...”⁸.

² M(aria) Pr(otase), Timotei Cipariu, în *Dicționarul scriitorilor români*, coord. Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, vol. I, București, Ed.Fundației Culturale Române, 1995, p.596.

³ Zenovie Păclișanu, *O glorie a culturii românești- Timotei Cipariu*, în *Cultura creștină*, 1937, nr.8-9, p. 612.

⁴ *Ibidem*, p. 612.

⁵ Timotei Cipariu, *Jurnal*, Cluj, Ed. Dacia, 1972, p.73.

⁶ (Cipariu), *Programa*, în *Organul luminării*, 1847, nr.1, p.4.

⁷ *Dicționarul general al literaturii române*, vol.I, București, Ed. Univers Enciclopedic, 2004, p.219.

⁸ T.C., *Programa Arhivului*, în *Archiv pentru filologie și istorie*, 1867, nr.I, 1 ian.1867, p.4.

Pentru a înțelege însă unde se situează această publicație în evoluția spiritului critic a intelectualului ardelean, dar și ce semnificații au eforturile sale pentru dezvoltarea jurnalismului în haină savantă, este necesară o scurtă incursiune în antecedentele cipariene. Între lucrările acestuia, *Acta et fragmenta* (1855) apare ca o prelungire a inițiativei similare a lui Laurian: culegerea de documente trebuia să susțină vechimea aceleiași disputate instituții: mitropolia. Doar că fiind împlinit dezideratul greco-catolicilor, Cipariu este printre cei care îi caută acum certificate cât mai „înnobilatoare”. Teama autorului de a nu se rătăci un prețios tezaur documentar, fiind „din multe căutări demne de a fi păstrate”, l-a îndemnat spre redactarea acestei lucrări. Doar că nu era vorba de o istorie sistematică, ci una care se adresa unui cititor experimentat, care ar putea utiliza atât de inspirat documentele încât „combinându-le și-va face de sine una ideea, deși nu completă, dar clară, de una parte a istoriei besericești a românilor”⁹.

Dedicată mitropolitului Șuluțiu, lucrarea prelua concepția iluministă a legăturii dintre istoria politică și religia unui popor. Pasiunea filologică a lui Cipariu s-a regăsit în această colecție de acte latinești, ungurești și românești. Generoasei oferte publice făcute de Cipariu prin acest instrument documentar, i-a adăugat și câteva reflecții proprii, în care a schițat istoria religioasă a românilor. Dinspre orizontul etnic spre cel confesional, Cipariu a căutat, într-un trecut cât mai îndepărtat, elemente de susținere cât mai puternice pentru legalitatea noii mitropolii unite. Astfel, începuturile creștinismului, ce nu puteau fi probate prin documente, erau latine, cum sugera și lingvistica. Antinomic, evul mediu a cunoscut „vitregia vremurilor”, care au adus legătura cu biserica bizantină, dar și „eliberarea”, unirea cu biserica Romei. Cipariu n-a aspirat la o istorie ierarhică, doar la câteva considerații prin care arunca suficiente umbre asupra perioadei anterioare unirii ecleziastice. Seria „arhiepiscopilor Transilvaniei”, de la 1348 la 1698 o reproducea după Samuil Micu¹⁰, o nouă mărturie pentru creditul acordat moștenirii iluministe.

A fost lucrarea lui Cipariu în măsură să favorizeze noile cercetări istorice? Cu siguranță că da, mai ales că prefigurează două din direcțiile urmate peste mai mult de un deceniu în programul *Archivului*: spre o istorie a bisericii unite, prin fragmente din operele lui Samuil Micu și Petru Maior, prin testamentele lui Ioan Bob, Grigore Maior, Petru Pavel Aaron; spre o problematică românească, prin utilizarea *Condiciei Mitropoliei Țării Românești*, pentru a evidenția legăturile ierarhice dintre cele două lumi românești.

Așa că nu e o surpriză că programul expus în primul număr din *Archiv pentru filologie și istorie* demonstra suficientă maturitate din partea inițiatorului. De reținut ar fi noutatea dialogului, cu cititorii evident, dar cărora li se oferea suficient credit din moment ce editorul era deschis la sugestiile acestora: „de aceea ne-am și propus, în acest nou organ de publicitate, a ne desfășura pre încet ideile, a ne produce rațiunile și motivele, a dezlega îndoielile, a îndrepta părerile - și în urmă, ca să fim sinceri și conștiincioși, a ne corege și pre ale noastre, unde ne vom fi aflând că am rătăcit, sau a le reduce la o mai bună armonie”¹¹.

Planul de ansamblu al periodicului este unul generos, cu o variată paletă tematică, ce urma linia filologică și cea istorică, general românească. Resurselor documentare li se oferă aceeași importanță, nu doar prin rubrica specială, ci și prin inițierea unui program obiectiv de

⁹ Timotei Cipariu, *Acta et fragmenta historico-ecclesiastica*, Blaj, 1855, p.VIII.

¹⁰ *Ibidem*, p. XI-XVI.

¹¹ *Archiv pentru filologie și istorie*, nr.I, 1 ian. 1867, p. 4.

recuperare a lor: „de aceea ne și adăugăm aici acea fierbinte rugare către toți, cari-i știm, că sunt în posesiune de atari documente interesante, sau cari nu-i știm, ca să benevoiască nu întru atât nouă, cât publicului a le împărtăși, prin noi”¹². Editorul este conștient că altminteri accesul celor interesați la documente din arhive și biblioteci este limitat, fie de cheltuielile impuse de o deplasare în acele orașe, fie de dificultățile studierii în original, ce presupunea cunoștințe chiar și minime de diplomatică și paleografie. În fond, gestul său recuperatoriu este judecat în durată lungă, atât ca demers, cât și ca finalitate: „ce a mai rămas și ce am mai adunat, manuscrise istorice sau filologice, hrisoave sau diplome, cărți mai rare sau escerpte de aceeași natură, nu sunt pierdute pentru public, ci pre cât ne va ajuta Dumnezeu, se vor publica și de acum în a-ante, precum și până acum am publicat multe... Iar ce nu vom putea folosi noi, fiindcă sperăm că lumea tot nu va peri odată cu noi, le vom lăsa cel puțin consemnate nepoților după noi, ca să le știe care și unde sunt; apoi ei le vor folosi, dacă vor vre; de unde nu, văză ei, că a lor e lumea”¹³.

Adiacent, prezența unei rubrici speciale, *Documente istorice bisericesti*, începând cu nr. XXIII din 15 martie 1869, demonstrează interesul editorului pentru o ancorare critică a noilor reflexii istoriografice, îndeosebi în cazul istoriei ecleziastice. Decizia inițială pornea din aceleași resorturi romantice „de a aduna la un loc o mare parte de documente, atingătoare de soarta națiunii din zilele de bucurie și de amărăciune”¹⁴, ca și în cazul *Actelor și fragmentelor*, dar adăuga, din pragmatismul timpului, ample notițe explicative, în cazul fiecărui document reprodus. Acte din colecția personală, altele transmise de Nicolae Densușianu sau preluate din diverse lucrări, în special din Fiedler, Șincai, Bod, Benkő etc., mărturii copiate din arhivele din Blaj, Cluj, Oradea, Târgu Mureș, Sibiu, Alba Iulia, București, Budapesta s-au regăsit în paginile *Archivului*.

Tentația filologică a rămas să secondeze și această generoasă inițiativă, Cipariu însuși precizând frecvent că a adus corecturi la unele texte latine. Alteori, dă explicații ample despre starea conservării actelor: „noi înșine am văzut acea condică la arhivul statului, în vara trecută la București- una foliant de una măsură nu prea mare, scris curat, după forma scripturei uzitate pre atunci, și bine conservat”¹⁵. După cum îi surprindem și frământările demne de un scenariu polițist, atunci când pornește să dezlege misterul dispariției atâtor documente din trecut: „am zis și în *Acte și fragmente*, că era un timp, când în Blaj pre apucate luau, duceau și nu mai întorceau documentele istorice din arhivul metropolitan... P. Maior în prefațiune la istoria baserecească, încă recunoaște că a luat cu sine unele acte vechi de ale arhivului metropolitan, și nu le-a mai redat. Și aici s-ar putea întreba: unde sunt ele acum?... Însă dacă Maior, pre la a.1813, se plânse atât de amar pentru negrirea arhivului vechiu din Blaj, încă de pre la a.1792- ce ar face el acum, când ar fi văzut cu ochii, cum bucătarii duceau actele acestui arhiv pentru tortate, și sierbitorii ațâțau focul în cuptoriale m...i?”¹⁶.

Materialul concentrat în cei patru ani de apariție a publicației este unul impresionant. Identitatea istorică ardeleană s-a devoalat prin paginile recuperatorii din biografiile lui Micu, Șincai, Maior, prin articolele dietale culese de Micu Moldovan din arhiva blăjeană, acte

---

¹² *Ibidem*, p.12.

¹³ *Ibidem*, nr. II, 5 febr.1867, p.34.

¹⁴ *Ibidem*, nr.XXIII, 15 mart. 1869, p.452.

¹⁵ *Ibidem*, nr.XI, 1 ian.1868, p.203. Se referă la *Condica vistieriei*, din vremea lui Brâncoveanu, reclamând și importanța unei viitoare editări.

¹⁶ *Ibidem*, nr.XI, 1 ian.1868, p.203-204.

ilustrând legăturile dintre domnii români, Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino, și biserica din Ardeal, prin descrierile istorice rezervate unor locuri din Ardeal, încărcate de patina vremurilor, precum Blaj, Rășinari etc. După cum Cipariu n-a ezitat să privească frecvent dincolo de Carpați, fie pentru a înregistra detalii legate de geneza și organizarea Societății Academice Române, fie pentru a face loc polemicilor lingvistice cu Titu Maiorescu. Aflat la ședința inaugurală a tinerei instituții academice, ca reprezentant al Ardealului, profesorul din Blaj a notat atmosfera „publică și solemnă, în prezența unor miniștri și episcopi, și a unui public distins și numeros, între care și un cerc elegant de doamne numeroase”¹⁷, după cum a oferit cititorilor săi discursul pe care l-a rostit, apoi documente însemnate, Statutele Academiei.

În numerele ulterioare, după ce a inclus periodic relatări despre activitatea Societății Academice, Cipariu a crezut de cuviință să justifice și sincopetele apărute în legătură cu acest tip de informații: „cu multă părere de rău, neputând lua parte la sesiunea Societății, nu am fost în stare, nici astăzi nu suntem, de a da publicului acestui organ informații despre decursul și lucrările aceleia, cum am fi dorit să dăm chiar și în numărul trecut. Corespondențe private nu ne veniră, decât prea puține, și acelea încă de altă natură decât a se putea publica, iar corespondențele altor ziare încă atât erau de mute în astă parte, cât se păreau a fi fermecate sau conjurate a nu raporta nimica despre lucrările Academiei Române, sau în termeni atât de laconici, cât mai nece nu erau înțeleși, pre când alte obiecte, după părerea noastră, de mai puțină importanță, ocupau și ocupă colonne întregi, ce nimeni nu le lege.”¹⁸. Remarcăm atenția editorului, care lectura cu atenție notițele și consemnările din presa românească.

Așadar, o publicație care a rezervat un spațiu generos editării documentelor istorice, fragmentelor de lucrări istorice, spre final și polemicilor între istoricii ortodocși și cei greco-catolici¹⁹. Într-o perioadă în care cele două confesiuni apelau la istorie pentru a-și legitima identitatea, publicația *Archiv pentru filologie și istorie* a avut un rol formativ asupra generațiilor de istorici ardeleni de la finele secolului al XIX-lea, fiind un real laborator metodologic. Dar publicația era tributară unicului ei editor, cel care selecta și traducea documentele, amalgama în mod formativ mesaje filologice și istorice, sensibiliza conștiințele cititorilor săi îndeosebi asupra importanței celor două instituții în care se păstra tezaurul documentar, arhivele și bibliotecile. Cu un ton în general savant, Cipariu nu și-a ascuns propriile drame, precum atunci când decide să relateze odiseea propriei biblioteci, prinsă în dramatismul evenimentelor din 1848-1849²⁰.

Întrevăzut ca o continuare a încercărilor din *Acte și fragmente*, *Archivul* va proiecta lumini noi asupra cercetărilor filologice și de istoria bisericii, lumini în care poleiala romantică se împlenea deja cu incisivitatea spiritului critic.

---

¹⁷ *Ibidem*, nr.IX, 20 oct.1867, p. 161.

¹⁸ *Ibidem*, nr.XIX, 20 oct.1868, p.373.

¹⁹ În *Archiv* se publică o recenzie critică a lui I.Micu Moldovan la cartea lui N.Popea, *Vechea mitropolie...*

²⁰ *Ibidem*, nr. XXXIV, 20 apr.1870, p.669-671.